

M. T. & COLLEGE SURAT

Manuscript Library

No. 101,

Vol. 283

Title: *Alfajana Shasta*

ET

283

अध्यात्म शिखर or अध्यात्म
Incomplete

:	Adhyātma Shāstrī	Title
:	Two chapters	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
283	:	Remarks
	:	Begin abrupt

सिध्यर्थेन देयं यस्य कस्यचित् ॥२॥ मंत्रयोगरताः केचिन्ध्यानयोगविमोहितः ॥
 हठेन केचित्क्रियंति नैव जानंति तारकं ॥१०॥ केचिदागमजालेन केचिन्निगमसं-
 कुले ॥ केचित्तर्केण मुस्यंति नैव जानंति तारकं ॥११॥ तारको यं भवाभोधो तार-
 णागुरुत्रिष्ययोः ॥ तारको न्येव युक्तत्वादपि तारकमुच्यते ॥१२॥ न मीमांसात-
 र्कग्रहणितसिद्धान्तप्रवर्तने न वेदवेदांतेः स्मृतिभिरभिधानैरपि न च ॥ न चापि छं-
 दो व्याकरणकवितालं कतिगुणैर्मुनेतत्वं तासीं निजगुरुमुखादेव विहितं ॥१३॥
 दृष्टिस्त्रिरास्यविने वदश्यादायुः ॥ स्त्रिरास्यविना प्रयत्नान् ॥ चित्तं स्त्रिरास्य-
 विना बलवान् स एव योगः स गुरुः स सेव्यः ॥१४॥ एवं विधेयं गुरुलब्ध्वा सर्वचिन्ता-
 विवर्जितः ॥ स्थित्वा मनो हरेर्देशयोगमेव समभ्यसेत् ॥१५॥ विविक्तदेशे सुखं

निविष्टः समासने किंचिदुपेत पश्चात् ॥ बाहुप्रमाणं स्थिरदृष्टिः चिंताविहीनो न्यस-
 नं कुरुष्व ॥ १६ ॥ एवमभ्यसतो योगमनो भवति सुस्थिरं ॥ वायुवाक्कायदृष्टीनां स्थिरता
 च यथा तथा ॥ १७ ॥ जायमाना मनस्कस्य उदासीनस्य निश्चितं ॥ मृदुत्वं च लघुत्वं च शरी-
 रस्योपजायते ॥ १८ ॥ काषायग्रहणकालधरणं केशावलीलुचनं पापं उन्नतमस्म-
 त्त्वीवरनराधारित्वमुन्मत्तता ॥ नन्वंनिगमागमादिकवितागोष्ठीसमाभ्यन्तरे सर्वचो-
 दरप्रणायपठनं नश्येत् सः कारणं ॥ १९ ॥ देशोच्चादनमारणादिकुहकैर्मन्त्रैः परचो-
 मः सर्वेषां सुविचित्रबंधकरणानजानभोगैः पर ॥ ध्यानं देहपदेषु च षडधारेषु च
 गोभयः ॥ २० ॥ अन्त्ये च जगतां
 व्ययवेष्टं ते मनो कथा ॥ तेषां तु लक्षणापि परतत्त्वं न गीयते ॥ २१ ॥ अथाहं चि-
 मोक्षाय तानं रागजितात्मना ॥ निष्कलं निःप्रपञ्चं यत्सरतत्त्वं तदुच्यते ॥ २२ ॥ य

नास्तीति भावयेत् ॥ २३ ॥ न किंचिन्मनसा ध्यायेत् सर्वचिंताविवर्जितः ॥ स बाह्यो भ्यन्तरे योगी
 जायते तत्त्वसंमुखः ॥ २४ ॥ तत्त्वस्य समुखो जाते ह्यमनस्कं प्रजायते ॥ अमनस्तेऽपि संजाते
 चित्तादिविलया भवेत् ॥ २५ ॥ चित्तादिविलये जाते पवनस्य लयो भवेत् ॥ स चः पवनयोगी
 शास्त्रिद्वितीयं विमुच्यते ॥ २६ ॥ इन्द्रियार्थो यदा मुक्तो बाह्यजानं न जायते ॥ बाह्यजानं वि-
 नष्टं च ततः सर्वं समं भवेत् ॥ २७ ॥ यदा सर्वं समं जाते भवेद्वापारवर्जितः ॥ परब्रह्मणिसं-
 बंधो योगी प्राप्त लयः सदा ॥ २८ ॥ सदाभ्यासरतानां च यः परो जायते लयः ॥ तस्य हं-
 कश्यपिष्ठा मिलक्षणं मुक्तचेतसः ॥ २९ ॥ सुरवदुःखं न जानाति शीतोष्णं च न विदति ॥
 निवारश्चेन्द्रियार्थो न संवेत्तीह लयंगतः ॥ ३० ॥ न च जीवन्मृतो वापि न पश्यति न
 मीलति ॥ निजैव काष्ठवन्निष्ठं लुप्य स्वभाभिधीयते ॥ ३१ ॥ निवानरुणपितो दीपो भा

स्मादुसद्यते सर्वे यस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ यस्मिन् विलीयते सर्वं परं तत् तदुच्यते ॥ २३ ॥ भावाभाववि
 निर्मुक्तं नाशो सत्तिविवर्जितं ॥ सर्वसंकल्पनातीतं च ॥ तदुच्यते ॥ २४ ॥ अनाकारमविशि
 नमग्राह्यमचलं ध्रुवं ॥ सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं सर्वकामविवर्जितं ॥ २५ ॥ प्रथमं पृथिवीतत्वं
 जलतत्वं द्वितीयकं ॥ तेजस्तत्वं तृतीयं च वायुतत्वं चतुर्थकं ॥ २६ ॥ आकाशं पंचमं तत्त्वं
 नः षष्ठमुदीरितं ॥ सप्तमं परमतत्त्वं योजानाति समोक्षभाक् ॥ २७ ॥ परं तत्त्वं समाख्यातं ज
 न्मबंधविनाशनं ॥ तस्याभ्यासं प्रवक्ष्यामि येन संतापः परं ॥ २८ ॥ विविक्तदेशोक्तस्वमेनि
 विष्टः समासने किंचिदुपेतपश्चात् ॥ बाहुप्रमाणं स्थिरं हृष्टिलब्धं चित्ताविहीनोभ्यसनं
 कुरुष्व ॥ २९ ॥ सुस्वासनं समासीनस्तत्त्वाभ्यासं समाचरेत् ॥ सदाभ्यासेन तत्कुर्यात्पर
 तत्त्वप्रकाशनं ॥ ३० ॥ ब्रह्मांशं पंचभूतस्थं पंचभूतमयीतनुः ॥ सर्वभूतमयं वेतित्यक्ता

लयनात्तस्य योगिनः ॥ ५२ ॥ श्वासमात्रलयेनापितेन प्राणादिवायवः ॥ श्वासप्रवाहसंपन्नाः स्वस्वस्थाने वहं
 तिते ॥ ५३ ॥ श्वासद्वयलयेनापि कर्मवातादिवायवः ॥ नवतंतै च धातूनां बंधे कुर्वन्ति धातवः ॥ ५४ ॥ चतुः
 श्वासलयेनापि सप्तधातुः ॥ गतोरसः ॥ समुपुष्टिं प्रकुर्वन्ति धातूनां समवायवः ॥ ५५ ॥ लयेन पल
 मात्रेण श्वासनस्थे विवर्धते ॥ स्वल्पश्वासां भवेद्योगी स्वल्पोन्मेषयुतस्तथा ॥ ५६ ॥ पलद्वयलये
 नापि हं नाडा चलनं तथा ॥ अनाहतः सविज्ञेयो न तत्रैवं न्यसेन्मनः ॥ ५७ ॥ चतुःपलप्रमाणेन ल
 येनानुभवे भवेत् ॥ अकस्मान्निपतंतं ये वशाद्याः कर्णे शुभाशुभा ॥ ५८ ॥ पलष्टकलयेनापि काम
 स्तस्य निवर्तते ॥ यथा पुनर्न जायेत कामिन्या लिंगे तत्स्थसः ॥ ५९ ॥ कलापादलयेनापि सुषुम्ना
 मार्गवाहिनी ॥ कलापश्चिममार्गेण तस्य भागेन गच्छति ॥ ६० ॥ घटिकार्धलयेनापि शक्तिः सं
 चलति ध्रुवं ॥ ऊर्ध्वपश्चिममार्गेण वातराधेन जायते ॥ ६१ ॥ कलाद्वयलयेनापि शक्तिः संच
 लनं च ॥ क्षणादुल्लस्यते तस्य मनः संकल्पनसत्त्वः ॥ ६२ ॥ चतुःकलायेनापि निश्चला

सतेनिश्चलोयथा॥जगद्यापारनिर्मुक्तस्तथायोगीलयेगतः॥४०॥यथावातविनिर्मुक्तःनि
 श्चलोनिर्मलोणवः॥शब्दादिविषयेत्येकालयस्त्रोदृश्यतेतथा॥४१॥प्रसिद्धंलवणं तोयं
 दिमाद्यद्वलीयते॥लवणं तोयं संयुक्तं यथा तोयं समं भवेत्॥४२॥मनोपि ब्रह्मसंस्पर्शतथा ब्र
 ह्मसमं भवेत्॥यथाक्षारमयत्वेन प्राप्यते लवणं स्वकं॥४३॥ब्रह्मज्ञानमयत्वेन निर्माणमन
 सं स्थितं॥घृताद्यग्निनिहितं घृतलीनं घृतं यथा॥४४॥तत्त्वलीनं तथा योगी दृष्टं भावं
 न विदति॥निमेषश्वासपल्लवेर्नाडिभिः प्रहरैरिनेः॥४५॥मामैः संवत्सरैः कालैर्लियं
 स्तत्परव्रजेत्॥श्वासःश्वासात्मकः प्राणः प्रङ्क्तिः प्राणैः पल्लं स्मृतं॥४६॥पल्लैः षष्टिभिरेका
 स्याद्दृष्टिकाकालसंनिता॥योगीनिमेषमात्रेण लयेन लभते ध्रुवं॥स्पर्शनं परतत्त्वस्या
 प्युत्थानं वपुनः पुनः॥धर्मशांतिः प्रजायेत मुहुर्निद्रा च मूर्छितः॥निमेषषट्कमात्रेण

नस्ययोगिनः॥आब्रह्मविश्वं वेत्तुं श्रुतिमानं च वर्तते॥४४॥अष्टरात्रलयेनापि भवेद्योगीतिराज
 युः॥४५॥तिपासादिभावे श्वजरस्य पितृपुत्रे॥४६॥नवरात्रलयेनापि निर्वेदः स्वात्मवर्तिनः॥
 यानिकानि च पापानि महत्क्षितानि पश्यति॥४७॥दशरात्रलयेनापि योगीन्द्रः स्वात्मानि स्थितः॥
 वाचां सिद्धिर्भवेत्तस्मात्प्राप्तुं प्रहकारणं॥४८॥तत्रचैकादशादिनलयेन लयस्तस्य न बोधयत्॥म
 नसा सहितश्चापि गंतुमिच्छति विग्रहः॥४९॥द्वादशाहलयेनापि भूचरत्वं हि सिध्यति॥निम
 षार्धलयेनापि पर्यट्येव भूतलं॥५०॥तत्स्वप्नोदशादिनलयेन महद्भुतां॥योगीन्द्रः खेचरि
 सिद्धिं लभते चित्तनादपि॥५१॥चतुर्दशदिनांतं च लयस्त्रोदयदिति छति॥अणिमारव्यास्यसि
 धिस्त्रादणुत्वं प्राप्यते यथा॥५२॥आत्मन्येवात्मना लीनो योगी बोधशदासरं॥लभते महि
 मां सिद्धिं समहान् पश्यथा॥५३॥अष्टादशदिनांतं च लयस्त्रोदयदिति छति॥गरिमारव्या
 लने सिद्धिं यथा भूभारं धृग्भवेत्॥५४॥अभिनामालयेनापि यश्चाविशति रासवान्॥

दोनिवर्तते ॥ हृदि स्फुलिङ्गवद्योगीनेनोविंशं प्रपश्यति ॥ ६३ ॥ दिनपादलयेनापि स्वल्पाहारो भवेन्नरः ॥
 स्वल्पमूत्रपुरीषश्च लघुतास्मिधतातनो ॥ ६४ ॥ वासं रात्र्यलयेनापि स्वात्मज्योतिः प्रकाशते ॥ दिन
 मात्रलयेनापि स्वात्मनस्तं प्रकाशते ॥ ६५ ॥ इन्द्रियज्ञानविस्तारो ब्रह्मांडस्यापि वर्तते ॥ अहोरात्र
 लयेनापि योगीन्द्रः स्वात्मनि स्थितः ॥ चित्तवृत्तिनिरोधेन गंधं ज्ञानानि दूरतः ॥ ६६ ॥ अहोरात्रद्व
 येनापि लयान्तादं समुत्थितः ॥ हरादपि च संवेत्ति योगी संकल्पवर्जितः ॥ ६७ ॥ अहोरात्रत्रये
 नापि लयनात्तस्य योगिनः ॥ हरादपि च विज्ञानं स्वभावेनैव वर्तते ॥ ६८ ॥ अहोरात्रचतुष्टये
 लयभावप्रभावतः ॥ स्पर्शं ज्ञानानि योगीन्द्रो हरादपि न संशयः ॥ ६९ ॥ पंचरात्रलयेनापि न
 स्यात्पुलक्यते ध्रुवं ॥ हरश्च वणविज्ञानं मनसा श्रव्यं कारणं ॥ ७० ॥ तत्त्वे पंचेन्द्रियज्ञानं महत्त्वा
 नुप्रवात्मकं ॥ ज्ञानालयेन योगीन्द्रः संकलं विश्ववर्तनं ॥ ७१ ॥ षड्रात्रं च लयेनापि महत्तु
 धिः प्रगेहति ॥ चावतर्क्यमनीतं च विश्वज्ञानं प्रवर्तते ॥ ७२ ॥ सप्तरात्रलयेनापि परे ली

६
 णापि लयस्तस्यापि योगिनः ॥ तिजस्तत्त्वस्य सिद्धिः स्यात्तेजस्तत्त्वमयो भवेत् ॥ षड्भिः संवत्सेर
 णापि रवंडलय संस्थितः ॥ वायुतत्त्वस्य सिद्धिः स्याद्वायुतत्त्वमयो भवेत् ॥ ७४ ॥ अथाद्वादशभि
 र्विषैर्लयस्तस्य निरंतरं ॥ अमृतत्वस्य सिद्धिः स्यादमृतत्वमयो भवेत् ॥ ७५ ॥ चतुर्विंशति
 निर्वर्षैर्लयस्तस्य निरंतरं ॥ शक्तितत्त्वस्य सिद्धिः स्याच्छक्तितत्त्वमयो भवेत् ॥ ७६ ॥ ब्रह्मांडस
 कलं पश्यं स्यात्सुखमभिभौतिकं ॥ आत्मकायस्वरूपं च निधायाथ यथा स्थितं ॥ ७७ ॥
 कायस्ते दशितं लोकितं च यो समाचरेत् ॥ तत्तत्त्रयोक्तरोत्येव शक्तितत्त्वस्य यायव ॥ ७८ ॥
 इत्थं क्रमाद्विदुषे तलयाभ्यासेन योगिनः ॥ मुंजते परमात्मानं भृषडादिमहात्मवान् ॥ ७९ ॥
 ब्रह्मे विष्णुमहेशानां प्रलयस्य वियोगिनः ॥ मुंजते परमात्मानं भृषडादिमहात्मवान् ॥
 ॥ ८० ॥ इतीश्री अमनस्तेकल्पकांडो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीविष्णोर्पणमस्तु ॥

लघिमाख्याभवेत्सिधियथा स्थाणुश्च भारतः ॥८५॥ द्वाविंशतिदिनानि स्यात्स्वलक्ष्ये यो लयंग
 नः ॥ प्राप्ति सिद्धिर्भवेत्तस्य प्रापयद्दत्तगच्छितं ॥८६॥ परेलयंगतो योगी चतुर्विंशति वासर
 नः ॥ तस्य प्राकाम्यसिद्धिस्मादिच्छितं लभते यथा ॥८७॥ यस्यैवास्तगतं चित्तपटुं शतिदिना
 निवे ॥ लभते जगदीशत्वेन सर्वगुरुर्भवेत् ॥८८॥ अष्टाविंशत्यस्य लयसिद्धिस्तथा
 लनः ॥ वशित्वसिद्धिः प्राप्ति स्याद्यथा देववशं जगत् ॥८९॥ गंतुमिच्छति ये केचित्सर्वत्र
 न्देलयं ॥ भवन्ति सिद्धयः सर्वा यथास्तु सुखकारकाः ॥९०॥ मासमेकं लयस्य अथ्यति
 छत्यस्वडितः ॥ न जागर्ति संयोगी द्रोया वृद्धो संमगच्छति ॥९१॥ न वमास लयेनापि पृथ्वी
 तत्त्वसंगच्छति ॥ पृथ्वी तत्वे तु संसिद्धे योगी द्रोयोग संनिभः ॥९२॥ सार्धं संवत्सरेणापि
 लयस्य अपि योगिनः ॥ तोयतत्त्वस्य सिद्धिस्तोयतत्त्वमयो भवेत् ॥९३॥ संवत्सरत्रये

एकावशां भवीमुद्रा गुप्ता कुलवधूरिव ॥ अंतलक्ष्यं बहिर्दृष्टिर्निर्भो न्मेव वर्जिता ॥९४॥ एषा हि
 शां भवीमुद्रा सर्वतंत्रेषु गोपिता ॥ आदिशक्तिरुमादवो मन्तो लब्धवती पुरा ॥९५॥ अधुना ज
 न्मसंस्कारास्त्वमेको लब्धवानसि ॥ गुह्याद्गुह्यतरा विद्या न देया यस्य कस्यचित् ॥९६॥ एतज्जा
 तावसेद्यत्र सदशः पुण्यभाजनं ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्तस्य त्रिसप्तकुलसंयुता ॥९७॥ जनामु
 क्तिपदं यानि किंपुनस्तस्य रायणः ॥ ऊर्ध्वार्धः कुंडली सेंदुर्नमन्याश्चैव न क्रमः ॥९८॥ अनु
 संधानमात्रेण योगो यसं सिद्धिदायकः ॥ ऊर्ध्वं मुखं चिरधो दृष्टिर्ध्वं वेधरधः शिवः ॥९९॥ शरा
 यंत्रविधाने न जीवन्मुक्तो भविष्यति ॥ कुलाचाररताः संति गुरवो बहवो मुने ॥१००॥ कु
 लाचारविहीनस्तगुरुरेको हि दुर्लभः ॥ पुण्यात्प्रकाशते यद्वत्फलं पुण्यविनाशकं ॥१०१॥
 देहात्प्रकाशते तद्वत्तत्वं देहविनाशकं ॥ तत्त्वमात्मस्थमज्ञात्वा मूढः शस्त्रेषु मुह्यति ॥१०२॥

स्व

वामदेवउवाच॥ भगवन्नेवदेवेशपरमानंदसुंदर॥ त्वत्प्रसादान्मया लब्धः पूर्वयोगसमन्वितः॥
॥१॥ अपरहितदायक्यैर्ह भवता यदुदीरितं॥ बहिर्मुद्राश्रितं पूर्वबहिर्योगं च तन्मतं॥ २॥
ईश्वर० अंतर्मुद्राभिपरमतेर्योगतदेव हि॥ राजयोगः सकथितः स एवेमुनिपुंगवैः॥ ३॥
राजत्वात्सर्वयोगानां राजयोग इतीरितः॥ राजतंदित्यमानंदं परमात्मानमव्ययं॥ ४॥
देहिनं प्रापयेद्यस्तु राजयोगः सकथ्यते॥ राजयोगस्य माहात्म्यं को विजानाति तत्त्वतः॥ ५॥
ज्ञानसिद्धिर्मुक्तिरिति गुरोस्तानं न लभ्यते॥ अंतर्योगं बहिर्योगं योजानाति विशेषतः॥ ६॥
मया लयाद्यसो बंधः शेषैर्वद्यस्तु किं पुनः॥ चित्तं बुद्धिरहंकारः क्लृप्तजः सोमपायिनः॥ ७॥
इंद्रियाणि देशगुणान्नुहोति ज्योतिर्मंडलं॥ तन्मूलं दिदुपर्यंतं विभाति ज्योतिर्मंडलं॥ ८॥
योगिभिः सततं ध्येयमाणि माद्यष्टसिद्धिदं॥ वेदशास्त्रपुराणानि सामान्यगणिका इवा॥ ९॥

७

गयोगादिनिषेवणेन॥ मनोविनाशस्तु गुरोः प्रसादान्निमेषमात्रेण स माध्य एव॥ तस्मान्मनोना
शयते मनस्कायं नाशतो नश्यति वायुरग्रे॥ तस्मात्कबुद्धीद्वयदेहनाशादद्वैतबुद्धिः सहजस्ति
तेन॥ जित्वा वायुं विविधकरणैः क्लृप्तास्तुलं कथंचित्कत्वायैर्लं निजतनुगता शेषनाडी प्रचारा
त्॥ श्रद्धातां परात्परगतिं साधयित्वा पितृन्मज्जानैकव्यसनसुखिनो नास्ति मासानसिद्धिः॥
कुचिन्मत्रां पितृन्स्वमलमथ तनोः केचिदभ्यति लालं केचित्काष्ठं प्रविष्टायुवति भगवत्तद्वि
दुमूर्धं नेयंति॥ केचित्त्वा दंति धातूनस्त्वित्तनुशि रावायुसंचारदक्षानै तेषां देहसिद्धिर्विगत
विजमानाः राजयोगा विनास्ते॥ ३३॥ प्रौढप्राणगणा विमूढमनसो नाना विकारात्मका हृष्यं
ते न हि निर्विकारसहजानंदैकभाजो भुवि॥ ३४॥ एकादंडि त्रिदंडादिजयासस्मादिकृतया॥
कुचिद्वृत्तननगतत्वं रक्तबीजधारणं॥ ३५॥ उन्मत्तत्वमभोज्यानपानं पाषंडवृत्तिना॥ इ
त्यादि लिङ्गग्रहणानां दर्शनं दर्शितं॥ ३६॥ उत्पन्नस्वात्मबोधस्य ह्युदासीनस्य सर्वदा॥ ३७

गोपः कसागतं छागं रूपे पश्यति दुर्मतिः ॥ यस्य वाक्यं मृतं हंति संसारविषमोहनं ॥ जमृतं दापि
 नीविद्या निरपायानि रंजना ॥ २० ॥ अमनस्कं च साकापी जयत्यानंददायिनी ॥ प्रनष्टश्चासनि स्वासो यद्य
 स्तुविषयाग्रहः ॥ २१ ॥ निश्चिन्तो निर्ममो भो ह्यानंदयति योगिनः ॥ उच्छिन्नसर्वसंकल्पो निःशेषशेषच
 हितः ॥ २२ ॥ स्वावगम्यालयः कोपि जायते वागगोचरः ॥ वदं त्येव परब्रह्म बुद्धिमेतो हि स्वरयः ॥ २३ ॥ स्वा
 वबोधकलावादकुशला विदुर्लभाः ॥ वदं त्येवोन्मनीभाववेदा तोयनिषद्विदः ॥ २४ ॥ रहस्यमुपदिश्य
 तियं ये नानुभवति ये ॥ विहाय योगशास्त्रो णि नानागुरुमतानि च ॥ २५ ॥ निबन्धस्वावबोधाय सद्यः
 प्रत्ययकारकः ॥ सकलं समनस्कं च सायासं च सदा त्यजे ॥ २६ ॥ निष्कलं निर्मनस्कं च निरायासं स
 दा भजे ॥ दुग्धां बुवतो मिलितो स देवतुल्यक्रियो मानसमाकृतो च ॥ यावन्मनस्तत्र भूतवृत्ति
 र्यति न्मरुच्चापि मनः प्रवृत्तिः ॥ २७ ॥ तत्रैकनाशादपरस्य नाशा एकप्रवृत्तेरपरप्रवृत्तिः ॥ अथ
 स्तयाश्चैद्रियवर्गबुद्धिर्विच्युतमो मोक्षपदस्य वृद्धिः ॥ २८ ॥ तत्र प्रसाध्या पवनस्य नाशः ॥

गुरुदेवात्सरं नास्ति तस्मात्संजयेतुं ॥ २९ ॥ दृष्टिः स्थिरायस्य विनेव दृष्ट्या द्वाबुः स्थिरो यस्य विना प्र
 यत्नात् ॥ चित्तं स्थिरं यस्य विना बुद्धेर्वात्सल्ययोगी स गुरुः स संन्यः ॥ ३० ॥ अमनस्कं सुशिव्यं
 सक्रम्येन्द्रियं सुरवं ॥ निवारयति ते वद्या सुरवा न्ये प्रतारकाः ॥ ३१ ॥ गुरुणा दर्शितं तत्त्वं तस्मा
 णा तन्मयो भवेत् ॥ विमुक्तं मत्वा चात्मानं मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥ मथासिद्धिरसंस्पृष्टा
 न्ने भवति काचन ॥ गुरुपदेशश्रवणा द्वास्थस्तत्त्वमयो भवेत् ॥ ३३ ॥ तस्माद्बुधाः सितासंस्पृक्ता
 हजं प्राप्यते गुरोः ॥ अनायासेन सततमात्माभ्यासरतो भवेत् ॥ ३४ ॥ विविक्ते विजने देशे विव्रोति म
 नाहर ॥ समासने सुरवासीनः प्राप्या किंचित्समाश्रितः ॥ ३५ ॥ सुरवस्थापितसर्वांगः सुस्थिरात्मा
 सुनिश्चलः ॥ बाहुदं उपमाणेन कृतदृष्टिः समभ्यसेत् ॥ ३६ ॥ शिथिलीकृतसर्वांगमानसा
 शिरवाग्रतः ॥ सबाह्याभ्यंतरं सर्वं चिन्ता चेशा विवर्जितः ॥ ३७ ॥ यस्याभवेदुदासीनस्तथा तत्त्वप्रका
 शते ॥ स्वयंप्रकाशते तत्त्वं स्वानंदस्तत्त्वाणां ह्रुवेत् ॥ ३८ ॥ आनंदेन च समुष्टः सदाभ्यासरतो

सदाभ्यासरतस्यैव नैकत्रायुपयुज्यते ॥२०॥ तयोद्दृष्टिविशेषश्चविविधान्यासनातिच
 अंतःकरणयोगाश्चयोगिनो नोपयोगिनः ॥२१॥ अहंकाररताः केचित्तावाशास्त्रसमुच्च
 यः ॥ उपदेशं न जानंति न च ग्रेथशतैरपि ॥२२॥ संकल्पमूलध्यानादिचिंताशतसमाकु
 लाः ॥ क्लेशेनापि न चिंदंति प्राप्य वस्त्रमनुत्तमं ॥२३॥ वेदांततर्कादिभिरागमैश्च नानावि
 धैः शास्त्रकदंबकैश्च ॥ ध्यानादिभिः सत्करणैर्न गम्यं चिंतामणिं ह्येकगुरुं विहाय ॥२४॥
 तस्मान्मनसंकुलविषयां निष्कलध्यानयोगाद्वा यो नीशस्तदनुमनसस्तदिनाशादिभ्यो
 ह्यः ॥ सच्चिदेतंसहजममलं निर्विकारं निरीदं प्राप्य यत्नं कुरुत कुशलाः पूर्वमेवामनस्कं
 ॥२५॥ अभ्यसेः किमु दीर्घकालमनसा व्याधिप्रदं दुष्करं ॥ प्राणायामशतैरनेककरणै
 र्दुःखात्मजैर्दुर्जयैः यस्मिन् न भुदये चिन्तयति बलं त्रायुस्वयंतस्सुणात् ॥ प्राप्य तत्सह
 जं स्वभावमनिशासं बध्मकगुरुं ॥२६॥ गुरुं ब्रह्मा गुरुं विष्णु गुरुं देवो महेश्वरः ॥

१० गीयोगनिद्राक्षयात्तथा ॥२७॥ सर्वतो वितता दृष्टिः प्रत्यग्भूता शनैः शनैः ॥ परतले मनो वश्यं पश्यं
 त्यात्मनि आत्मना ॥२८॥ निद्रादीनां गच्छति यो भाव उपजायते ॥ तं भावं भावं धेयं गीनिश्चितं मु
 क्त एव सः ॥२९॥ प्रथमं विस्तृता दृष्टिः संलग्ना यत्र कुत्रचित् ॥ स्थिरीभूता च तत्रैव विनश्यति श
 नैः शनैः ॥३०॥ प्रसह्य संकल्पपरंपराणां मुष्टिदने सततमावधानः ॥ अलंबनाशादपचीयमा
 नं शनैः शनैः शान्तिमुपैति चित् ॥३१॥ यथा यथा समभ्यासात्मनः स्थिरता भवेत् ॥ वायुवाक्का
 यदृष्टीनां स्थिरता च यथा स्थिता ॥३२॥ दृष्ट्यं संश्रयतः क्वचिन्न शनैः केराद्येयमाजिघ्रंते भक्ष्यं
 भक्षयतः श्रुतिप्रियकरं श्रव्यं तथा शृण्वतः ॥ स्पर्शं च स्पृशतो न्तिरिधनं शिखाप्रख्यं मनो
 जक्रमाय देताख्यं पदस्य तत्पदं विस्त्राप्तस्य सद्योगिनः ॥३३॥ यदा यत्र यथा यस्मिन् स्थिर
 भवति मानसं ॥ तदा तत्र तदा तस्मान्मुक्तं चान्यं कदाचन ॥३४॥ यत्र यत्र मनो याति न निना
 र्थं ततस्ततः ॥ अवारिते क्षयं याति वार्यमाणं नुवर्त्तते ॥३५॥ यथा निरंकुशो हस्ती कामं

भवेत् ॥ सदाभ्यासे स्मिरी भूतेन विधिर्नवनक्रमः ॥ ५१ ॥ न किंचिच्चिंतयेद्योगी जौदौ सीन्य परो भवेत् ॥
 न किंचिच्चिंतनादेव स्वयं तत्वं प्रकाशते ॥ ५२ ॥ स्वयं प्रकाशितं तत्त्वं तत्त्वज्ञानमयो भवेत् ॥ इदं त
 दितितदं कुं रुरुणा पि न शस्यते ॥ ५३ ॥ वाग्मनः ॥ यमं सौमं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥ दिशायान्त का
 मित्रात्मानं स्फुस्ति रंधारयेत्सदा ॥ ५४ ॥ यावत्प्रयत्नलेशो स्तियावत्संकल्पकल्पना ॥ प्रियस्मो म
 नसो प्राप्तावत्सत्यम्यका कथा ॥ ५५ ॥ ओदासीन्यमृतं येन वर्धमानेन योगिनां ॥ उन्मूलितम
 नो मूलो जगद्दक्षः प्रतिप्यति ॥ ५६ ॥ सदा जाग्रदवस्थाय मुक्तवद्यो वतिष्ठते ॥ निश्वासाश्वास
 हीनस्तु निश्चितं सुक्त एवमः ॥ ५७ ॥ स्वप्ने चिदंशश्च न्यलं जागेरवियथग्रहः ॥ स्वप्न जागरणीती
 तमननस्कं विदुर्बुधः ॥ ५८ ॥ भावाभावद्वयातीतं स्वप्न जागरणानिगं ॥ मृत्युर्जिविनिर्मु
 क्तं तत्त्वं तलविदो विदुः ॥ ५९ ॥ यथा मुक्ते स्थितः कश्चिदिदं यानं प्रपद्यते ॥ जगत्सर्वं तथायो

प्राप्य निर्वर्तते ॥ अवारितं मनस्तद्वत्सुयमेव विधीयते ॥ ६० ॥ निर्वार्यमाणं यत्नेन यत्कुर्तुं नैव
 शक्यते ॥ तन्निष्ठतिक्ष्णं नैव मारुतस्य वशो दयात् ॥ ६१ ॥ इति वार्यं मनस्तावद्यावत्तत्त्वं न विद
 ति ॥ विदिते च परं तत्त्वं मनो नोस्तंभका कवत् ॥ ६२ ॥ यथा तुलां तुलाधारश्च बलां कुरुते स्मिरे ॥
 जाते मोर्ये सदाभ्यासां मनो हतिस्तथा मनि ॥ ६३ ॥ निष्पन्ना खिलभावश्च न्यपि कृतस्तंति
 स्थितिस्तत्त्वाणां निश्चेष्टस्य पाणिपारकरणा ग्रामा विकारो स्थिताः ॥ निर्मलप्रविनष्टमा
 रुततया निजरिव काष्ठाय मोनिर्वातस्ति तदीयवत्सहजवानात्मा स्थितो दृश्यते ॥ ६४ ॥ नि
 क्षिप्तं कनकं विहाय कलुषं यद्दृष्टं निर्मलं निर्वातस्ति तन्निस्तरंगमुदकं स्वच्छं स्वभावं प
 रं ॥ तद्वत्सर्वं मिदं विहाय सकलं देदीप्यते निष्कलं तत्त्वं तत्सहजं स्वभावममलं जाते म
 नस्सैधुवं ॥ ६५ ॥ मन एवमनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ॥ बंधाय विषयासक्तं मुक्तये

निर्विषयमनः॥८१॥मनोदृश्यमिदं सर्वं यत्किंचित्संचराचरं॥मनसोऽप्युन्मनीभावादेत
भावं प्रचक्षते॥८२॥जायमानामनस्कस्य उदासीनस्य तिष्ठतः॥मृदुत्वं च व्यथुत्वं च शरी
रस्योपजायते॥८३॥अमनस्कं क्षणं क्षीणं कामक्रोधादिबंधनात्॥नष्टतत्करणस्तभेदे
द्वगेहं कथं भवेत्॥८४॥सहजेनामनस्केन मनः शान्त्येवियोजिते॥आतपत्रमिवास्तंभे
शरीरेशिथिलायते॥८५॥अमनस्कस्त्वनिद्रयासमूलोन्मूलनिकृते॥जंतः करण
शान्त्येव मुखी संजायते मुनिः॥८६॥कदलीवमहामाया मनस्कंदं द्रियछदा॥मम
सकं फलं हृत्वा सर्वं येन विनश्यति॥८७॥इंद्रियज्ञानपदयोनिश्चासोऽष्टासपक्षपेः॥
संछिन्नयोश्चमः पक्षी स्थिरः संभावमीदृति॥८८॥श्वामंतलमयोपेतमिंद्रियं जाल
संकुलं॥त्रोटयित्वा मनो जालं जाम्पतमीनवल्करवी॥८९॥प्रशांतं द्रियपादानं बुद्धिः
किंसमन्वितः॥वायुयो नयितुं जित्वा मनः शत्रुं मुखी भवेत्॥९०॥गुणत्रयमयी

रत्नं सुदृढमात्मबंधनं॥अमनस्कस्फुरेणैव छित्वा मोक्षमवाप्नुयात्॥९१॥यथासंक्रिय
ते सर्वमस्तंगच्छति भास्करे॥कर्माजालं तथा विश्वममनस्के विलीयते॥९२॥इंद्रियज्ञान
निर्मुक्ते निर्वाने निर्मलायते॥अमनस्कहृदे स्नातः परामृतमुपाश्रुते॥९३॥इत्युक्तमेत
त्सहजामनस्कं शिष्टप्रयोगाय शिवे नमो पित॥नित्यं तु वेनिकलनिः प्रपंचवाचाम
वाच्यं स्वयमेव वेद्यं॥९४॥चित्ते बलति संसारः स्थिरे मोक्षः प्रजायते॥तस्माच्चित्तं स्थि
रीकुर्यादोदामिन्यपरायणः॥९५॥चतुर्विधामनोवस्था विज्ञातव्या मनीषिभिः॥वि
श्लिष्टं तामसं प्रोक्तं राजसं तु गतागतं॥९६॥सुश्लिष्टं सात्त्विकं प्रोक्तं सुलीनं गुणवर्जि
तं॥विश्लिष्टं च गतायातं संकल्पविषयग्रहं॥९७॥सुश्लिष्टं च सुलीनं च विकल्पवि
षयग्रहं॥तथाभ्यासप्रयोगेन निरालंबो भवेद्यदि॥९८॥तथा समरसो भूत्वा परमानं

देवसः॥ अभ्यस्यतो मनः पूर्वं विशिष्टं चलमुच्यते॥ ९९॥ ततश्चलाचलं किंचित्सा
 नंदं श्लिष्टमुच्यते॥ अतीव निश्चली भूतं सानंदं सुलीनकं॥ १००॥ एवं भूतस्य कर्मा
 णि पुण्यापुण्यं न्यसंशयं॥ यथाति नेवलीयं ते किंच माया निसाधुना॥ १०१॥ उचुंग
 सहजानंदसदभ्यासरतः सदा॥ सर्वसंकल्पसंयुक्तः सविद्वान्कर्मसंज्ञयेत् २
 यदु विद्यार्थं विज्ञानाद्विद्वांस इति कीर्तितः॥ आत्मतत्त्वं न जानंति देवैः पाकरसंय
 या॥ १०२॥ सांसारिकक्रियासक्तं ब्रह्मज्ञोऽस्मीति वादिनं॥ कर्मब्रह्मोभयं भ्रष्टं तस्य
 ज्ञेयं संजयथा॥ १०३॥ वृथा देवपरित्यक्तः कर्मकांडवितंडितः॥ पारखंडः पंडितं
 मन्या न ते किमपि जानते॥ १०४॥ न कर्माणि त्यजेद्योगी कर्ममिह त्यज्यते ह्यसौ॥
 कर्मणो मूलं भूतस्य संकल्पस्यैव नाशतः॥ १०५॥ यथा यथा सदभ्यासात् संकल्प

विलयो भवेत्॥ योगिनी भवति श्रेयः कर्मत्यागः स्तथा तथा॥ १०६॥ दान्दृणां कुशलानां
 च सततं मोक्षमिच्छतां॥ अथावतां सुविद्याणां शास्त्रमेतत्प्रकाशयेत्॥ १०७॥ शास्त्रमे
 तत्संयत्नेन सदाभ्यस्यं मुमुक्षुभिः॥ यस्य धारणमात्रेण स्वयं तत्त्वं प्रकाशते॥ १०८॥ न हि वा
 जागरितत्वं सिद्धितत्त्वं सदानरः॥ कृत्वं सर्वगतो देवभाति पूर्णं निरंतरं॥ १०९॥ स न्य
 जन्म कृताभ्यासात् स्वयं तत्त्वं प्रकाशते॥ सुसोयितः प्रलय इव उपदेशादिना विना
 ॥ ११०॥ शुद्धाभ्यासस्य शांतस्य सदैवा गुरुसेवनात्॥ गुरुप्रसादात् करिष्ये तत्त्वं ता
 नं सुलभ्यते॥ १११॥ इती श्रीआध्यात्मशास्त्रे ईश्वरवामदेवसंवादे स्वात्मबोध
 लयरवंडो नाम द्वितीयोऽध्यायः॥ ॥ श्रीहृष्णा पुणमस्तु॥ ॥ श्रीरस्तु॥ ॥